

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİ STANDARTLARI

Standards of University Libraries in Turkey

Dr. Hüseyin ODABAŞ*
Dr. Coşkun POLAT**

ÖZ

Türkiye'de kamu ve vakıf olmak üzere iki tür üniversite bulunmaktadır. Kamu üniversiteleri personelinin bütçesine kadar bütün gereksinimleri devlet tarafından karşılanan kurumlardır. Vakıf üniversiteleri bir eğitim kurumu olmalarının yanı sıra ticari kuruluşlardır. Vakıf üniversiteleri işletme mantığı içinde yönetilirler ve genellikle kütüphaneler üniversitenin tanıtımında yararlanılacak iyi bir reklam aracı olarak görülmektedir. Bu bakımdan vakıf üniversitelerinde kütüphaneler gerek mimari ve teçhizat gerekse derme, bütçe, personel ve teknolojik hizmetler bakımından kamu üniversitelerinin çok ilerisinde bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı genel olarak Türkiye'de üniversite kütüphanelerinin profilini ortaya koymaktır. Bu amaçla kütüphanelerin hizmet ve olanakları arasında öne çıkan gelişmişlik farkları analiz edilmekte ve kamu ve özel üniversite kütüphaneleri arasındaki farklılığın boyutuna dikkat çekilmektedir. Ayrıca her iki kütüphane türünün kendi içinde sahip olduğu nitelik farklılıkları test edilmektedir. Sahip oldukları hizmetler ve olanaklar yönüyle kamu üniversitesi kütüphanelerinin vakıf üniversitesi kütüphanelerine göre oldukça geri kaldığı görülmektedir. Aynı zamanda gelişmişlik düzeyi bakımından her iki kütüphane türü de kendi içinde oldukça farklı değerlere sahiptir. Çalışma söz konusu farklılıkların çözümüne yönelik önerilerle son bulunmaktadır.

ABSTRACT

There are two types of universities in Turkey: State universities and private universities. Public universities are the institutions whose necessities, from their employees to their budgets, are supplied by the government. Besides being educational organizations, private universities are also commercial institutions. Private universities are managed in a sense of management method and the libraries are generally considered a good means of advertising which will be utilized in the promotion of the university. In this respect; both on account of architecture, equipment collection, employee and technological services, the libraries in private universities are far ahead of the public universities.

The aim of this study, in general, is to propound the profiles of the university libraries in Turkey. With this aim, the prominent distinctions of being developed between the services and opportunities of the libraries are being analyzed and the extensions of the difference between public and private universities are called attention to. Besides; the distinctions of the quality that two types of libraries have within themselves are being tested. In terms of having services and opportunities, it is seen that the libraries of the public universities are quite behind the libraries of private universities. Considering the level of being developed, both two types

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğreti Üyesi, odabashuseyin@atauni.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, polatcoskun@gmail.com

Anahtar Sözcükler: Üniversite Kütüphanesi, Devlet Üniversitesi Kütüphaneleri, Özel Üniversite Kütüphaneleri, Kütüphane Hizmetleri, Kütüphane İstatistiği

of libraries have different values as well. The study ends with the suggestions directed towards the solution of the distinctions under considerations.

Keywords: University Library, Librarises of Public University, Libraries of Private University, Library Services, Library Statistics

Bilgi üretebilmek için araştırmaya, araştırma yapabilmek için de bilgiye, dolayısıyla bilgi kaynaklarına ve bunları verimli bir şekilde hizmete sunabilecek kurumlara gereksinim vardır. Üniversitelerde bu gereksinimin karşılandığı en önemli birim merkez kütüphanelerdir. Üniversite kütüphaneleri üniversite paydaşlarının eğitim ve araştırma gereksinimini karşılayan başlıca kurumlardır. Bu bakımdan üniversite kütüphaneleri araştırma faaliyetleri üzerinde diğer birimlerinin sahip olduğundan çok daha önemli bir role sahiptir. Üniversite kütüphaneleri akademik birimlerin bütün bilgi gereksinimlerini karşılayacak güncel her türlü basılı ve elektronik kaynağa sahip olmalıdır. Bu gereksinimin karşılanmasında göz önünde bulundurulması gereken ölçüt öğrenci ve öğretim elemanı sayısı ile akademik birimlerde oluşturulan ön lisans, lisans, yüksek lisans, doktora ve sertifika programlarının türü ve kapasitesidir.

Türkiye’de Üniversite Kütüphaneleri

Türkiye’de halen 102 kamu ve 52 vakıf olmak üzere toplam 154 üniversitede yükseköğretim hizmeti verilmektedir. Bunların dışında ayrıca herhangi bir üniversiteye bağlı olmayan 9 yüksekokul, sadece bazı fakülte ve bölümlerle hizmet veren 2 uluslararası üniversite, 5 askeri ve 1 polis akademisi olmak üzere toplam 17 yükseköğretim kurumu daha bulunmaktadır¹. Üniversitelerin büyük bir çoğunluğu bir merkez kütüphaneye sahiptir. Çoğu kamu üniversitesinde fakülte, bölüm ve enstitü gibi akademik birimlerin kendilerine özel kütüphaneleri bulunmaktadır. Kamu üniversitelerinde kütüphane hizmetleri daire başkanlıkları tarafından verilmektedir. Ancak üniversitelerin büyük bir bölümünde daire başkanlıklarının fakülte, bölüm ve enstitü kütüphaneleri üzerinde yönetim hakkı bulunmamaktadır. Bu kütüphaneler genellikle bağlı buldukları birim amirleri tarafından yönetilirler. Vakıf üniversitelerinde ise kütüphanelerin bir kısmı daire başkanlığı diğer bir kısmı ise müdürlük şeklinde kurulmuştur. Vakıf üniversitelerinde genellikle merkez kütüphane dışında herhangi bir birime bağlı başka kütüphanelerin

¹ Üniversitelerin web siteleri. 20 Aralık 2010 tarihinde <http://www.yok.gov.tr/content/view/527/222/lang.tr/> adresinden erişildi.

kurulmasına izin verilmemektedir. Bu tür yapılanma, kütüphane hizmetlerinin merkezi bir yapı içinde yürütülmesi sağlamakta ve dolayısıyla personel ve bütçe kaynaklarının daha rasyonel biçimde kullanılmasına olanak tanımaktadır.

Kamu üniversitelerinde kütüphanenin her türlü gereksinimi devletin üniversiteye ayırdığı bütçeden karşılanmaktadır. Üniversite bütçesinden kütüphaneye ayrılan pay tamamen üniversite rektörlerinin inisiyatifini doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu nedenle kütüphane hizmetlerini önemseyen rektörler kütüphaneye daha fazla bütçe ayırmakta ve dolayısıyla bu üniversitelerin kütüphane hizmetlerinde diğerlerine oranla belirgin biçimde gelişme yaşanmaktadır². Türkiye'de bütün kamu kuruluşlarında personel maaşları Maliye Bakanlığı'nın bütçesinden ödendiğinden kamu üniversitesi kütüphanelerinde de personel maaşı kütüphanenin bütçesinden karşılanmaz. Ancak bazı kütüphanelerde sözleşmeli personel çalıştırılmaktadır ve bunların ödenekleri üniversitenin veya kütüphanenin döner sermayesinden karşılanmaktadır.

Kamu üniversite kütüphanelerinde memur, uzman ve sözleşmeli olmak üzere üç tür personel çalıştırılmaktadır. Türkiye'de memur istihdamı merkezi sınavla yapıldığı için üniversite kütüphanelerinde çalışan memurların seçimi konusunda üniversitenin ve kütüphanenin kıstas belirleme dışında inisiyatifini bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de kamu üniversitesi kütüphanesi yöneticileri personel performansını belirleme ve yönetme konusunda yeterli yetkiye sahip değildir. Bunun en önemli göstergesi kamu üniversite kütüphanelerinde çalışan personelin önemli bir bölümünün mesleki formasyona sahip olmayan memurlardan oluşmasıdır. Uzman ve sözleşmeli personel alımında kütüphane yöneticileri sınavları doğrudan kendileri yaparak personelin belirlenmesinde önemli ölçüde rol üstlenmektedirler. Ancak bunların büyük bir çoğunluğu da bilgi ve kütüphane bilimi diplomasına sahip olmayan kişilerden oluşmaktadır³.

Vakıf üniversitelerinde her yıl için kütüphaneye belli bir miktarda bütçe ayrılrsa da yıl içinde doğan gereksinimleri karşılamak üzere yeni bir fon oluşturulabilmektedir. Bu nedenle vakıf üniversitesi kütüphaneleri genellikle bütçe sorunu yaşamamaktadırlar. Ayrıca, vakıf üniversitesi kütüphanelerinde personel tedariki önemli oranda kütüphane yöneticisi tarafından yapılmaktadır ve bu nedenle mesleki formasyona sahip personel miktarı oldukça üst seviyelerdedir.

² Ahmet Çelik, "University libraries in Turkey", Türk Kütüphaneciliği, 9 (3), 1995, s. 223.

³ Çelik, a.g.m., 1995, s. 224.

Önceki Çalışmalar

Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin durumu, hizmetleri, olanakları ve sorunlarına ilişkin günümüze kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir bölümünde üniversite kütüphanelerinin yalnızca belli yönleri irdelenmekte ve bu doğrultuda çözümler ileri sürülmektedir. Bir kaç çalışmada ise kütüphaneler her yönüyle ele alınmaktadır.

Örneğin 1991 yılında yayımladığı bir makalesinde Toplu, her yönüyle Türkiye’de üniversite kütüphanelerini irdelemekte ve kütüphanecilik alanında ulusal standartların oluşturulmadığı sonucuna varmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da sahip oldukları olanaklar yönüyle üniversite kütüphaneleri arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin bu farklılık ilk olarak kitap miktarında dikkat çekmektedir. Zira kütüphaneler arasında öğrenci ve öğretim elemanı başına düşen kitap miktarında önemli oranda eşitsizlikler bulunmaktadır. Daha somut bir örnek vermek gerekirse 1991 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi 1.943 dergiye abone iken Mimar Sinan Üniversitesi Kütüphanesi’nin yalnızca 34 dergiye abone olması eşitsizliğin ne düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır⁴.

1989 yılında yayımlanan bir makalesinde Tunçkanat, Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin içinde bulunduğu durumu irdelemekte ve üniversite kütüphaneciliğinde yaşanan sorunlar hakkında genel değerlendirmeler yapmaktadır. Çalışmada genel olarak üniversite kütüphanelerine üniversite yöneticileri tarafından gereken ilginin gösterilmediği ve bu durumun kütüphanelerde bütçe, personel ve derme sorunlarına yol açtığı ifade edilmektedir. 1991 yılında üniversite bütçesinden aldıkları pay bakımından bütçesi en düşük olan kütüphane ile en yüksek olan arasında yaklaşık kırk katlık fark bulunmaktadır. Personel sayısı bakımından da üniversite kütüphaneleri arasında büyük farklar bulunmaktadır. Örneğin yaklaşık eşit miktarda öğrencinin eğitim aldığı Orta Doğu Teknik Üniversitesinde kütüphanecilik formasyonu bulunan personel sayısı 1980’li yılların sonunda 23, Gazi Üniversitesi’nde 17, Ankara Üniversitesi’nde 13 ve Hacettepe Üniversitesi’nde 6’dır⁵. Kayan⁶ da Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin yeterli bütçeye sahip olmadığını ve aynı

⁴ Mehmet Toplu, “Üniversite kütüphanelerinin bilimsel araştırmadaki işlevi ve Türkiye gerçeği: 2”, Türk Kütüphaneciliği, 6 (2), 1992, s. 91, 94.

⁵ Hansın Tunçkanat, “Araştırma olgusu ve üniversite kütüphanelerinin üniversite içindeki yeri”, Türk Kütüphaneciliği 3 (4), 1989, s. 193.

⁶ Yusuf Kayan, “Üniversite kütüphanelerinde bütçe ve bütçenin rasyonel kullanımı”, Türk Kütüphaneciliği 6 (4), 1992, s. 196.

zamanda bütçe miktarı konusunda aralarında yüksek oranda eşitsizliğin bulunduğunu ifade etmektedir.

Çelik⁷, pek çok konuda üniversite kütüphaneleri arasında eşitsizliklerin bulunduğunu dile getirdiği makalesinde, kütüphanelerin önemli bir bölümün meslek mensubu olmayan kişiler tarafından yönetildiğini ve bu durumun hizmetleri olumsuz yönde etkilediğini dile getirmektedir. Söz konusu sorun halen çok sayıda üniversite kütüphanesinde yaşanmaya devam etmektedir.

Türkiye'de üniversiteler arasında pek çok konuda eşgüdüm oluşturulmadığı için üniversite kütüphanelerine ayrılan mali kaynaklar kurumdan kuruma büyük farklılıklar göstermektedir⁸. Bu farklılığın temelinde ulusal bir standardın geliştirilememiş olması yatmaktadır. Çelik'in⁹ daha önce yaptığı bir çalışmada da üniversite kütüphanelerinin 1987-1991 yılları arasında bağlı buldukları üniversite bütçesinden aldıkları pay listelenmekte ve aralarında bütçe dağılımı bakımından önemli farklılıklar olduğu gözler önüne serilmektedir. Benzer bir çalışma ise 2007 yılında Kurulgan ve Temizel¹⁰ tarafından yapılmıştır. Çalışmada bağlı buldukları üniversite bütçesinden aldıkları pay bakımından üniversite kütüphaneleri arasında önemli oranda farkın olduğu tespit edilmiştir. Örneğin her ikisi de kamu üniversitesi olmasına rağmen Muğla ve Boğaziçi kütüphaneleri arasında yaklaşık üç katlık bütçe farkı bulunmaktadır.

Aybaş¹¹, Türkiye'de üniversite kütüphanelerinin genel olarak irdelendiği bir makalesinde özellikle personel dağılımının oldukça orantısız olduğunu vurgulamaktadır. 1970'li yıllarda Türkiye'nin en büyük iki kenti olan İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde görece yeterli personel bulunurken, diğer kentlerdeki üniversitelerde ise yetersiz personelle hizmet verildiğini ifade etmektedir. Hatta bazı üniversite kütüphanelerinde kütüphanecilik formasyonuna sahip bir tek personelin bile bulunmadığını belirtmektedir. Aybaş, aynı zamanda makalesinde binadan, bütçeye, personelden araç gerece kadar üniversite kütüphanesini bütün yönleriyle kapsayan ulusal bir standardın yokluğuna dikkat çekmektedir.

⁷ Ahmet Çelik, "Yeni üniversitelerde kütüphane sorunu", Türk Kütüphaneciliği 8 (4), 1994, s. 268.

⁸ Çelik, a.g.m., 1994, s. 269.

⁹ Ahmet Çelik, "Türkiye'de üniversite kütüphanelerinin sorunları", Türk Kütüphaneciliği 5 (2), 1991, 61.

¹⁰ Mesut Kurulgan ve Fatih Temizel, "Üniversite kütüphanelerinde bütçe dışı finans kaynaklarının kullanımı ve Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri için alternatif finansman modeli önerisi", Türk Kütüphaneciliği 21 (4), 2007, s. 469.

¹¹ Osman Tekin Aybaş, "Türkiye üniversite kütüphaneleri hakkında rapor", Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 24 (4), 1975, ss. 267-268.

Bu çalışmaların dışında Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin idari bakımdan yeniden yapılandırılmasına ilişkin yayımlar da konuya katkı sağlamak açısından önemlidir. Örneğin Tuncer¹² bir makalesinde Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin aynı kurum içinde farklı birimlerde hizmet vermesinin her açıdan sorunlara yol açtığını ve bu konuda merkezi bir yapılanmaya gereksinim duyulduğunu ifade etmektedir. Çalış¹³ tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye’de üniversite kütüphaneleri arasında işbirliği ve strateji belirlemeye yönelik girişimlerin eksik olduğu ifade edilmektedir. Bunun asıl nedeni ise üniversite kütüphaneleri arasında koordinasyonu sağlama konusunda kurumsal ve yasal boşlukların olmasıdır. Koordinasyon noksanlığı nedeniyle standartlar oluşturulamamaktadır.

Türkiye’de ilki 1984 yılında kurulmakla birlikte 2000’li yıllara kadar sadece bir kaç özel üniversite bulunmaktaydı. Özellikle 2000’li yıllardan sonra özel üniversitelerin sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu nedenle iki üniversite türü arasında kütüphane hizmet ve olanaklarının karşılaştırılmasına yönelik bir araştırma yapılmamıştır. Sadece Kurulgan ve Temizel’in¹⁴ yaptığı çalışmada her iki tür üniversite kütüphanesinin bütçeleri arasında bir karşılaştırma yapılmış ve aralarında bütçe sağlama ve harcama yöntemi ile miktarı konusunda farklılıkların olduğu dile getirilmiştir.

Hipotez

Kütüphaneler, sahip oldukları olanaklar ölçüsünde hizmet üreten kurumlardır. Kütüphanelerin sahip oldukları olanakları, bağlı olunan yöneticinin kütüphaneye verdiği değere göre değişiklik gösterir. Türkiye’de kamu üniversitelerinde personelden bütçeye kadar üniversitenin çoğu kaynakları merkezden yönetilmektedir. Dolayısıyla kamu üniversitelerinde kütüphanelerin gelişimi hem devletin üniversitelere ayırdığı bütçeye hem de üniversite yönetiminin kütüphanelere ayırdığı fona bağlıdır. Vakıf üniversitelerinde ise bütün yetki üniversite yönetim kurulundadır. Yönetim kurulu üniversiteyi tıpkı bir işletme mantığı ile yönetir ve kütüphanelere çoğu zaman üniversitenin dışı açılan yüzü olarak bakıldığı için oldukça önem verilir.

Türkiye’de, sahip oldukları olanaklar ve verdikleri hizmetleri yönüyle üniversite kütüphaneleri arasında büyük farklılıklar yaşanmaktadır. Bu fark en

¹² Nilüfer Tuncer, “Üniversite kütüphanelerinin merkezileştirilmesi konusunda Yükseköğretim Kurulu’nun görüşü ve Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi”, *Türk Kütüphaneciliği*, 32(2), 1983, ss. 69-70.

¹³ A. Çalış, “Üniversite kütüphanelerinde stratejik planlama: Bir araştırma”, *Türk Kütüphaneciliği* 12 (3), 1998, ss. 227-228.

¹⁴ Kurulgan ve Temizel, a.g.m., 2007, s. 471.

çok kamu üniversitesi kütüphaneleri (KÜK) ve vakıf üniversitesi kütüphaneleri (VÜK) arasında görülmektedir. Aynı zamanda her iki kütüphane türü de kendi içinde eşitsizlikten payını almaktadır. Üniversite kütüphaneleri arasındaki bu durum özellikle derme, bütçe, personel, yerleşim alanı, elektronik kaynaklar ve teknolojik yatırımlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu unsurlara bağlı olarak da kütüphane hizmetlerinin niteliğinde farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Gelişmişlik farkı üniversite kütüphanelerinin merkezi bir örgüt etrafında koordine edilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu farka asgari standartların belirlenmemiş olması da etki etmektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin yönetimi, hizmetlerinin planlanması ve geliştirilmesi konularında uyulması gereken asgari standartların oluşturulamamış olması da bu farklılığı doğuran nedenler arasında yer almaktadır.

Yöntem

Association of College & Research Libraries (ACRL)’in üniversite kütüphaneleri konusunda hazırladığı standartlar bütün dünyada bilinen ve kullanılan standartlardır. ACRL tarafından günümüze kadar bir üniversite kütüphanesinde bulunması gereken genel özellikleri ortaya koyan üç standart hazırlanmıştır. Bunlardan ilki 1995 yılında ‘Standards for College Libraries’ adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra 2000 yılında ‘Standards for College Libraries’ ve 2004 yılında ‘Standards for Libraries in Higher Education’ adlarında birer standart daha hazırlanmıştır. Bu üç standarda genel olarak bakıldığında değerlendirme ölçütlerinin nicelden nitelile ve uluslar arası boyuttan yerel boyuta doğru dönüştüğü görülmektedir¹⁵. 1995 yılında hazırlanan standarda göre bir kütüphanede bulunması gereken hizmet ve olanaklar üniversitenin çeşitli nicel değerleri ile karşılaştırılarak hesaplanabilmekteydi. Örneğin kütüphanenin sahip olması gereken derme miktarı üniversitenin öğrenci, öğretim elemanı ve aktif program sayısından yola çıkılarak saptanabilmekteydi. 2000 ve 2004 yılında hazırlanan standartlarda bu hesaplama kaldırılmış ve değerlendirme ölçütleri olarak daha çok yerel unsurlardan yararlanılması üzerine vurgu yapılmıştır^{16 17 18}

¹⁵ V.K. Swinney, The Development of the standards for college libraries (Yayınlanmamış doktora tezi). Texas: Texas Woman’s University, 2004, s. 303.

¹⁶ The College Libraries Section Standards Committee, *Standards for college libraries*, 1995. 21 Aralık 2010 tarihinde <http://dise.biblioteca.udem.edu.mx/recursos2/Standards%20ACRL%201995.pdf?ref=Fuckonly.com> adresinden erişildi.

¹⁷ W.N. Nelson ve R.W. Fernekes, *Standards for assessment for academic libraries: A workbook*, Chicago: The American Library Association, 2002, s. 3.

¹⁸ The College and Research Libraries Standards Task Force, *Standards for libraries in higher education, 2004*. 27 Aralık 2010 tarihinde http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/ALA_print_layout_1170127_170127.cfm adresinden erişildi.

¹⁹. Bu nedenle bu çalışmada elde edilen bulguların değerlendirmesinde 1995 yılı standardının sınırlılıklarını aşmak için 2000 ve 2004 yıllarında hazırlanan kriterler dikkate alınmıştır. Çalışmada Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin genel durumu ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular üniversite kütüphanelerinin çeşitli hizmet ve olanaklarına ilişkin ortalamaları yansıtmaktadır.

Araştırmanın başlangıç tarihi olan 2 Şubat 2008’te Türkiye’de eğitim hizmeti veren kamu ve vakıf üniversiteleri toplamı 93’tü²⁰. Araştırma kapsamında 93 üniversitenin merkez kütüphanelerinin yöneticilerine e-posta aracılığıyla anket formu gönderilmiştir. 2’si kapalı 16’sı açık uçlu olmak üzere ankette toplam 18 soru sorulmuştur. Ankete 30 kamu (% 66,6) ve 15 vakıf (% 33,3) üniversitesi cevap vermiştir.

Araştırmanın yapıldığı tarihte toplam üniversite sayısının yaklaşık yarısını oluşturan 45 anket, ulusal düzeyde genelleme yapabilmek için yeter bir sayıdır. Bu nedenle elde edilen bulgular, Türkiye’de üniversite kütüphanelerinin genel durumunu ortaya koyacak niteliğe sahiptir.

Araştırma sürecinde elde edilen veriler SPSS 11.5 yazılımı ile analiz edilmiştir. Sonuçlar kamu ve vakıf üniversitelerinin her ikisi için ayrı ayrı özet tablo halinde sunulmuş, Pearson korelasyon testinin sonuçları ve anlamlılık (signifance) değerleri bu tablolara eklenmiştir. Bivariate korelasyon analizi kullanılarak, öğrenci ve öğretim elemanı ile personeli, derme, olanaklar ve ödünç verme hizmetleri gibi değişkenler arasında anlamlılık testleri yapılmıştır. KÜK ve VÜK arasındaki olanak ve hizmet farklılıklarına ilişkin veriler özet tabloların ilk sütunlarında yer alırken, her iki kütüphane türü arasındaki ilişkiyi gösteren veriler de tablonun Pearson testi adı altındaki sütunlarda yer almaktadır.

Çalışmada öğrenciler, ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora, öğretim elemanları ise profesör, doçent, yardımcı doçent, araştırma görevlisi, okutman, öğretim görevlisi ve uzman kadrolarının tümünü kapsamaktadır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde kamu ve vakıf üniversitesi kütüphaneleri arasında çeşitli kaynak ve hizmetlerin karşılaştırması ve analizi yapılmaktadır. Karşılaştırma ve analiz, personel, derme, bütçe, olanak ve hizmetler olmak üzere toplam dört başlık altında değerlendirilmektedir.

¹⁹ B. Fernkes, *Library assessment using the ACRL standards: Standards for Libraries in higher education (2004)*, 2004. 21 Aralık 2010 tarihinde <http://library.ust.hk/info/other/dec2005/day1.pps> adresinden erişildi.

²⁰ Bu tarihten sonra açılanlarla birlikte halen Türkiye’de 130 üniversite bulunmaktadır.

Personel

Her üniversite kütüphanesinin, öğrenci ve öğretim elemanlarının bilgi gereksiniminin tam olarak karşılanması ve koleksiyonun uygun şekilde geliştirilmesi, düzenlenmesi ve muhafaza edilmesi için yeterli sayı ve çeşitlilikte personele sahip olması zorunludur. Personelin sayısı ve niteliği, kütüphane hizmetlerinin kalitesine etki eden önemli faktörlerdir.

Daha önce de ifade edildiği gibi tam zamanlı memurlar ve uzmanlar ile yarı zamanlı sözleşmeliler olmak üzere Türkiye’de üniversite kütüphanelerinde iki tür personel çalıştırılmaktadır. Kütüphanenin daimi görevlileri olan tam zamanlı personel çeşitli tür ve düzeyde eğitime sahip olabilmektedir. Yarı zamanlı personel ise eğitim sezonu boyunca ya da belirli saatler içinde çalışan ve genellikle öğrencilerden oluşan kişilerdir. Çalışmada üniversite kütüphaneleri yalnızca tam zamanlı personel üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bölümde üniversite kütüphanelerinde çalışmakta olan toplam personel ve kütüphanecilerin öğrenci ve öğretim elemanı sayıları ile olan ilişkileri ortaya konulmaktadır. Çalışmada değerlendirilen 30 kamu üniversitesinde toplam 683.756 öğrenci, 36.969 öğretim elemanı; 15 vakıf üniversitesinde ise toplam 68.892 öğrenci, 5051 öğretim elemanı bulunmaktadır. Bununla birlikte KÜK’nde toplam personel sayısı 668, kütüphaneci sayısı 188; VÜK’nde ise personel sayısı 152 ve kütüphaneci sayısı 93’tür. KÜK’nde kütüphanecilerin toplam personel içindeki payı % 27,3 iken, VÜK’nde bu oran % 61,1 gibi yüksek bir düzeye çıkmaktadır²¹.

Tablo 1: Toplam Kütüphane Personeli ve Kütüphaneci ile Öğrenci Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1)	(2)	(3)		(4)	
	Öğrenci / Toplam Personel N	Öğrenci / Kütüphaneci N	Toplam Personel Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.	Kütüphaneci Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.
			Pearson Korelasyon	Sign.	Pearson Korelasyon	Sign.
Kamu	1302,07	5493,21	.253	.178	.308	.097
Vakıf	664,98	1062,73	.389	.152	.432	.108
Genel	1089,71	4083,51				

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

²¹ Tablo 1 ve Tablo 2’de vakıf üniversiteleri içinde bir kütüphanede kütüphaneci istihdam edilmediği için 2. ve 4. sütunlar toplam 44 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 1’de de görüldüğü gibi kütüphane personeli ve kütüphaneci başına düşen öğrenci sayısı bakımından VÜK, KÜK’ne oranla oldukça yüksek değerlere sahiptir. VÜK’nde toplam personel başına düşen öğrenci sayısı KÜK’ne göre yaklaşık iki kat, kütüphaneci sayısı ise yaklaşık dört kat daha azdır. Türkiye genelinde ise kütüphane personeli başına 1089, kütüphaneci başına 4083 öğrenci düşmektedir.

Personel başına düşen öğrenci sayısı ile kütüphaneci başına düşen öğrenci sayısına ilişkin yapılan test sonuçları, öğrenci miktarı ile personel ve kütüphaneci sayısı arasında hem kamu hem de vakıf üniversitesi kütüphanelerinde anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile bu değerler, hem kamu hem de vakıf üniversitelerinde öğrenci sayısı ile personel sayısı arasında tutarsızlıklar yaşandığını ve dolayısıyla kütüphaneler arasında personel istihdamı konusunda belli bir standardın olmadığını göstermektedir.

Personel ve kütüphaneci sayısının öğretim elemanlarına oranı ve bu oranların anlamlılığına ilişkin testler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Kütüphane Personeli ve Kütüphaneci ile Öğretim Elemanı İlişkisi

Üniversite Türü	(1) Öğretim Elemanı / Toplam Personel N	(2) Öğretim Elemanı / Kütüphaneci N	(3) Personel Sayısına Göre Pearson Testi		(4) Kütüphaneci Sayısına Göre Pearson Testi	
			Pearson Korelasyon	Sign.	Pearson Korelasyon	Sig.
Kamu	61,85	276,75	.629***	.000	.531**	.003
Vakıf	50,88	74,26	.458	.086	.402	.137
Genel	58,20	212,32				

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

Buna göre KÜK’nde her bir personel yaklaşık 61 öğretim elemanına, VÜK’nde ise 50 öğretim elemanına hizmet vermektedir. 45 üniversitenin genelinde ise her bir personele yaklaşık 58 öğretim elemanı düşmektedir. Hizmet verilen öğretim elemanı sayısı bakımından iki kütüphane türü arasında önemli bir farkın olmadığı görülmektedir. Buna karşın kütüphaneci başına düşen

öğretim elemanı sayısına bakıldığında KÜK ile VÜK arasında büyük bir farklılığın olduğu görülebilmektedir. Zira KÜK'nde kütüphaneci başına 276 öğretim elemanı düşerken, VÜK'nde bu rakam 74'e kadar düşmektedir.

Personel ve kütüphaneci başına düşen öğretim elemanı sayısı arasındaki fark istatistiksel açıdan KÜK için anlamlı iken ($P < .000$, $P < .003$), VÜK için anlamlı değildir ($P > .86$, $P > .137$). Sonuçlar yalnızca KÜK'nde personel ve kütüphaneci sayısının öğretim elemanı sayısı ile orantısal olarak arttığını ve dolayısıyla bu kütüphane türü içinde belli bir standardın yakalandığını göstermektedir.

Koleksiyon

Collection, kütüphanelerin en önemli unsurlarından birini oluşturur. Nicel ve nitel bakımlardan belli bir düzeyin üzerine çıkamayan kütüphanelerin etkin biçimde hizmet vermesi olanağı yoktur. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de üniversite kütüphanelerinde öğrenci ve öğretim üyesi başına düşen kitap, abone olunan veritabanı ve dergi sayıları analiz edilmektedir. Aynı zamanda bu yayın türlerinin niceliksel olarak öğrenci ve öğretim elemanı sayısı ile anlamlı bir ilişki içinde olup olmadıkları da tespit edilmektedir.

Tablo 3 ve Tablo 4'te üniversite kütüphanelerinde öğrenci ve öğretim elemanı başına düşen derme oranları verilmiştir²². Aynı zamanda her iki tabloda da bu derme türlerinin sayısal olarak öğrenci ve öğretim elemanı miktarı ile paralel şekilde artıp artmadığını gösteren test sonuçları da yer almaktadır. 44 üniversitede hizmete sunulan toplam kitap miktarı 4.532.533'tür. KÜK'nde üniversite başına düşen ortalama kitap sayısı 128.022 ve VÜK'nde 54.658'dir. 45 üniversitenin sahip olduğu kitap ortalaması ise 103.012'dir. KÜK'nde abone olunan toplam veritabanı sayısı 764 iken, VÜK'nin abone sayısı 463'tür. KÜK'nde üniversite başına abone olunan veritabanı ortalaması 28,29, VÜK'nde ise 30,86'dır. Ayrıca KÜK'nden 33'ünün abone olduğu basılı dergi sayısı toplamı 18.077'dir. VÜK arasında 14'ünün abone olduğu basılı dergi sayısı toplamı ise 4.873'tür. KÜK'nde üniversite başına düşen basılı dergi aboneliği ortalaması 645,60 olarak çıkarken, VÜK'nde bu rakam 348,07'e kadar düşmektedir.

²² Tablo 3 ve Tablo 4'te kamu üniversitelerinden bir üniversitenin toplam kitap sayısı bilinmediği için birinci ve dördüncü sütun 44 üniversite üzerinden ve kamu üniversitelerinden üç üniversitenin abone olduğu veritabanı sayısı bilinmediği için ikinci ve beşinci sütun toplam 42 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca kamu üniversitelerinden iki vakıf üniversitelerinden bir kütüphanenin abone olduğu basılı dergi sayısı bilinmediğinden de üçüncü ve altıncı sütun toplam 42 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Derme ve Öğrenci Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1)	(2)	(3)	(4)		(5)		(6)	
	Kitap Sayısı / Öğrenci N	Veritabanı Sayısı / Öğrenci N	Basılı Dergi Sayısı / Öğrenci N	Kitap Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.	Veritabanı Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.	Basılı Dergi Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.
Kamu	6,77	0,001	0,04	.528**	.003	.348	.075	.134	.498
Vakıf	12,43	0,008	0,09	.665**	.007	.155	.581	.193	.508
Genel	8,70	0,004	0,05						

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

Tablo 3'te görüldüğü gibi KÜK'nde her öğrenciye düşen kitap sayısı 6,77 iken, VÜK'nde bu rakam yaklaşık iki katına çıkmaktadır. Benzer şekilde iki kütüphane türü arasında veritabanı dağılımında yaklaşık sekiz katlık, basılı dergi dağılımında ise yaklaşık iki katlık farkın olduğu görülmektedir. Kamu ve vakıf üniversitelerinin genelinde ise her bin öğrenciye yaklaşık 8.700 kitap, 4 veritabanı ve 50 basılı dergi düşmektedir.

Koleksiyon türü ile öğrenci sayısı arasındaki ilişkiyi testine göre, yalnızca kitap sayısı ile öğrenci sayısı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür (kamu üniversiteleri $p < .003$, vakıf üniversiteleri $p < .007$). Öğrenci başına düşen veritabanı ve basılı dergi sayıları açısından ise hem kamu hem de vakıf üniversitesi kütüphanelerinde bir tutarsızlık söz konusudur. Bu durum gerek kamu gerekse vakıf üniversitesi kütüphanelerinin veritabanı ve basılı dergi satın almalarında öğrenci sayısına uygun hareket etmediklerini göstermektedir.

Tablo 4: Derme ve Öğretim Elemanı Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1)	(2)	(3)	(4)		(5)		(6)	
	Toplam Kitap Sayısı / Öğretim Elemanı N	Veritabanı Sayısı / Öğretim Elemanı N	Basılı Dergi Sayısı / Öğretim Elemanı N	Kitap Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.	Veritabanı Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.	Basılı Dergi Sayısına Göre Pearson Testi	Sign.
Kamu	108,34	0,02	0,52	.501**	.006	.420*	.029	.035	.858
Vakıf	178,09	0,10	0,99	.525*	.044	.071	.802	.431	.124
Genel	132,12	0,05	0,58						

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

Tablo 4'te görüldüğü gibi VÜK'nde öğretim elemanına düşen kitap miktarı KÜK'ne göre yaklaşık % 60 daha fazladır. Aynı zamanda VÜK'nin KÜK'ne göre her bir öğretim elemanı başına düşen veritabanı sayısında yaklaşık % 500 ve basılı dergi sayısında da % 74'lük bir fazlalığa sahip olduğu görülmektedir. Kamu ve vakıf üniversitelerinin genelinde ise öğretim elemanı başına 132,12 kitap, 0,05 veritabanı ve 0,97 basılı dergi düşmektedir.

Test sonuçları KÜK'nde öğretim elemanı başına düşen kitap ($p < .006$) ve veritabanı ($p < .029$) sayıları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya koymaktadır. Buna karşın VÜK'nde ise yalnızca öğretim elemanı başına düşen kitap sayısı istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p < .044$).

Tablo 5'te Türkiye'de üniversite kütüphanelerinden 2007 yılında ödünç alınan kitap sayısı ile öğrenci ve öğretim elemanı sayısı arasındaki ilişki ortaya konmaktadır²³.

²³ Kamu üniversitelerinden iki, vakıf üniversitelerinden bir üniversitenin 2007 yılında ödünç verdiği kaynak sayısı bilinmediğinden Tablo 5 toplam 42 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 5: Ödünç Verilen Kaynak ile Öğrenci ve Öğretim Elemanı Toplamı Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1)	(2)	
	Ödünç Alınan Kitap / Ö ve ÖE Toplamı N	Ödünç Kaynak ile Ö ve ÖE Toplamına Göre Pearson Testi	Pearson Korelasyon
Kamu	2,68	.160	.417
Vakıf	6,45	.401	.155
Genel	3,93		

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

Buna göre öğrenci ve öğretim elemanı toplamı üzerinden hareketle kişi başına ödünç alınan kitap sayısı KÜK'nde ortalama 2,68'dir. Bu rakam VÜK'nde 6,45 gibi yüksek bir düzeye çıkmaktadır. Aynı zamanda Türkiye üniversitelerinde kişi başına ödünç verilen kaynak sayısı 3,93'tür.

Öğrenci ve öğretim elemanları ile ödünç verilen kitap miktarı arasında yapılan testte değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle üniversitelerin nüfusu ile ödünç verilen kitap sayısı arasında orantısal bir paralellik söz konusu değildir.

Tablo 6'da Türkiye'de 2007 yılında üniversite kütüphaneleri arasında ödünç verilen kitap sayısı ile ödünç verilebilir toplam derme arasındaki ilişki ortaya konmaktadır²⁴.

Tablo 6: Kütüphaneler Arası Ödünç Verilen Kaynak ile Ödünç Verilebilir Derme Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1)	(2)	
	Ödünç Verilebilir Derme Toplamı / K. Arası Ödünç Verilen Kitap %	Ödünç Verilebilir Derme ile K. Arası Ödünç Verilen Kitap Sayısına Göre Pearson Testi	Pearson Korelasyon
Kamu	0,14	.697***	.000
Vakıf	0,44	.315	.294
Genel	0,24		

²⁴2 KÜK ve 3 VÜK'nin kütüphaneler arası ödünç verme hizmeti olmaması ve 2 KÜK kütüphanesine ilişkin veri bulunmaması nedeniyle Tablo 6'da toplam 38 kütüphanenin durumu yansıtılmaktadır.

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

Türkiye’de 2007 yılında KÜK’nin diğer üniversite kütüphanelerine verdiği ödünç kitabın ödünç verilebilir derme içindeki oranı % 0,14 iken, VÜK’nde bu oran % 0,44 olarak çıkmaktadır. Türkiye’de kamu üniversiteleri vakıf üniversitelerine göre daha köklü bir geçmişe sahiptir ve bu nedenle derme hacmi diğerlerine oranla daha yüksektir. Yüksek derme hacmine sahip KÜK’nin kütüphaneler arası ödünç verme sistemi içindeki payının daha yüksek olması beklenirdi. Ancak VÜK’nin kütüphaneler arası ödünç verme sistemi içindeki payı KÜK’ne oranla üç kat daha fazladır.

Ödünç verilen kitap sayısı açısından KÜK’nde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki söz konusudur ($p < .000$). Bu veriler, KÜK’nde ödünç verilebilir derme sayısı arttıkça kütüphaneler arasında verilen ödünç kitap sayısında da artışın olduğunu ortaya koymaktadır.

Bütçe

Kütüphaneler, öğrenci ve öğretim elemanlarının araştırma-geliştirme çalışmalarına doğrudan destek sağlayan kurumların başında yer almaktadır. Kütüphanelerin güncel kaynak ve her türlü modern araç-gereçten yoksun kalmaması için bütçe sorunu yaşamaması gerekir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de üniversite kütüphanelerine ayrılan bütçenin öğrenci ve öğretim elemanı sayısı ile ilişkisi ortaya konmaktadır. 2007 yılında KÜK’nin bütçe ortalaması 728.643 YTL* iken, 9 vakıf üniversitesi kütüphanesinin 337.809 YTL’dir. Ancak herhangi bir bütçe kısıtlaması yaşamadığını belirten ve dolayısıyla bütçe miktarını açıklamayan 6 vakıf üniversitesi kütüphanesinin aslında ortalama yükseltebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. 39 üniversite kütüphanesinin 2007 yılı bütçesi üniversite başına ortalama 638.450 YTL’dir.

Tablo 7’de Türkiye’de 2007 yılında üniversite kütüphanelerinde öğrenci ve öğretim elemanı başına düşen bütçe oranlarına ve bu değişkenlerin birbiri ile orantısal olarak artıp artmadığını ortaya koyan test sonuçlarına yer verilmektedir²⁵.

* 25 Haziran 2008 tarihinde 1 YTL, 1,22 US Dolar’a denk gelmektedir.

²⁵ Vakıf üniversitelerinden altı üniversitenin bütçesi bilinmediği için Tablo 7 toplam 39 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 7: Kütüphane Bütçesi ile Öğrenci ve Öğretim Elemanı Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1) Bütçe/ Öğrenci YTL	(2) Bütçe/ Öğretim Elemanı YTL	(3) Öğrenci Sayısına Göre Pearson Testi		(4) Öğretim Elemanı Sayısına Göre Pearson Testi	
			Pearson Korelasyon	Sign.	Pearson Korelasyon	Sign.
Kamu	42,73	591,86	.268	.152	.650***	.000
Vakıf	80,72	1027,92	.355	.349	.180	.643
Genel	51,50	692,49				

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

2007 yılında KÜK'ne ayrılan bütçeden öğrenci başına 42,73 YTL ve öğretim elemanı başına 591,86 YTL düşmektedir. Buna karşın VÜK'nde söz konusu rakamlar yaklaşık iki kat daha fazla çıkmaktadır. VÜK'nde öğrenci başına 80,72 YTL düşerken öğretim elemanı başına 1027,92 YTL düşmektedir. Kamu üniversitelerinde çıkan değerler vakıf üniversitelerine yakın gibi gözükse de yukarıda belirtildiği gibi bütçe kısıtlaması olmayan 6 üniversiteye ilişkin veriler bu karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir. Diğer bir ifade ile 6 vakıf üniversitesi kütüphanesi gereksinim duyulan kaynakların alınmasında herhangi bir bütçe kısıtlamasının bulunmadığını belirtmektedirler. Dolayısıyla VÜK'nde öğrenci ve öğretim elemanı başına düşen bütçe gerçekte daha yüksek bir düzeydedir.

Öğrenci ve öğretim elemanı sayısı ile kütüphane bütçesi arasında yapılan test sonuçları yalnızca KÜK'nde bütçe ve öğretim elemanı arasında bir anlamlı ilişkinin olduğunu göstermektedir ($p < .000$). Dolayısıyla sonuçlar her iki tür üniversitede de kütüphane bütçesini belirlemede öğrenci sayılarının yeterince dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 8'de KÜK ve VÜK'nin 2007 yılında elektronik ve basılı kaynak (resource) alımı için yaptığı harcamanın bu iki tür arasında dağılımını gösteren veriler yer almaktadır²⁶. Her iki kütüphane türünde de yıllık bütçenin ortalama % 93'ünün kaynak alımına harcandığı görülmektedir. Aynı zamanda VÜK'nde

²⁶ Vakıf üniversitelerinden iki kütüphanenin 2007 yılına ilişkin bütçe dağılımı oranları bilinmediği için Tablo 8 43 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir.

elektronik kaynak alımına ayrılan bütçenin basılı kaynak alımından % 5 fazla olmasına karşın, bu dağılımın KÜK'nde eşit yapıldığı görülmektedir.

Tablo 8: Elektronik ve Basılı Kaynak Alımına Ayrılan Bütçe Oranı

Üniversite Türü	(1) Elektronik Kaynak %	(2) Basılı Kaynak %
Kamu	45,61	46,34
Vakıf	50,20	45,30
Genel	47,00	46,03

Olanaklar ve Hizmetler

Çalışmanın bu bölümünde kütüphanenin fiziksel alanı, oturma gereçlerinin sayısı, katalog taraması ve internet kullanımı için ayrılan bilgisayar miktarı ile hizmet ve olanaklar arasındaki ilişki irdelenmektedir²⁷. Aynı zamanda ödünç verilen materyal sayısından hareketle kütüphanelerin hizmet yoğunluğu da tespit edilmektedir. Türkiye'de üniversite kütüphaneleri ortalama 4303 m²'lik bir kullanım alanına sahiptir. KÜK 5247 m², VÜK 2281 m²'lik bir alanda hizmet vermektedirler. Bununla birlikte KÜK'nde oturma gereci ortalaması 589 iken bu rakam VÜK'nde 290 olarak çıkmaktadır. 44 üniversite kütüphanesi verilerine göre ise oturma gereci sayısı ortalama 487'dir.

Tablo 9: Öğrenci ile Kullanım Alanı ve Oturma Gereçleri Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1) Alan / Öğrenci M	(2) Oturma Gereci / Öğrenci N	(3) Kütüphane Alanına Göre Pearson Testi		(4) Oturma Gerecine Göre Pearson Testi	
			Pearson Korelasyon	Sign.	Pearson Korelasyon	Sign.
Kamu	0,31	0,03	.484**	.007	.347	.065
Vakıf	0,60	0,07	.132	.652	.450	.092
Genel	0,40	0,04				

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

²⁷ Vakıf üniversiteleri içinde bir kütüphanenin yerleşim alanı ve kamu üniversiteleri içinde bir kütüphanenin oturma araçları sayısı bilinmediği için Tablo 9 ve Tablo 10'daki her sütun toplam 44 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 9'daki veriler öğrenci başına düşen kütüphane alanı ve oturma gereci miktarında da VÜK ve KÜK arasında önemli farklılığın olduğunu göstermektedir. Örneğin KÜK'nde her öğrencinin kullanabileceği alan 0,31 m² iken vakıf üniversitelerimde bu miktar yaklaşık iki kat daha fazladır. Üniversitelerin genelinde ise her öğrenciye 0,40 m²'lik bir alan düşmektedir. VÜK'nde her yüz öğrenciye 70 oturma gereci düşerken, KÜK'nde bu rakam yaklaşık yarı yarıya azalmaktadır. 45 üniversitenin genelinde kişi başına düşen 0,04'lük değer ise her 25 öğrenciye bir oturma gerecinin düştüğünü göstermektedir.

Öğrenci sayısı ve kütüphane alanı arasındaki ilişkiye yönelik yapılan testte KÜK'nde anlamlı bir ilişkinin olduğu ve dolayısıyla alan arttıkça öğrenci sayısının da arttığı görülmektedir. Oturma gereçleri üzerinde yapılan test ise her iki tür kütüphanede de anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir (P>.065 & P>.092).

Tablo 10: Kullanım Alanı ve Oturma Gereçleri ile Öğretim Elemanı Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1)	(2)	(3)	(4)
	Alan / Öğretim Elemanı m'	Oturma Gereci / Öğretim Elemanı N	Kütüphane Alanına Göre Pearson Testi	Oturma Gereğine Göre Pearson Testi
			Pearson Korelasyon	Sign. Pearson Korelasyon
Kamu	4,52	0,51	.708***	.000
Vakıf	8,24	1,04	.159	.588
Genel	5,70	0,69		

** Correlation is significant at the p<0.05*, p<0.01**, p<0.000*** level (2-tailed).

KÜK'nde her öğretim elemanına düşen kütüphane alanı 4,52 m² iken, VÜK'nde bu rakam yaklaşık iki kat artarak 8,24 m²'ye yükselmektedir. KÜK'nde her iki öğretim elemanına bir oturma gereci düşerken, VÜK'nde her bir öğretim elemanı için bir oturma gereci bulunmaktadır. Her iki tür kütüphanenin

genelinde ise öğretim elemanı başına 5,70 m²'lik alan ve 0,69 oturma gereci düşmektedir.

Kütüphane alanı ile öğretim elemanı sayısı arasında yapılan Pearson testine göre KÜK'nde her iki değer arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenirken (P<.000), VÜK'nde ilişki bulunmamaktadır (P<.588). KÜK'nde alan ve oturma gereçleri ile öğretim elemanı sayısı arasında yapılan test her iki karşılaştırmada da anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (P<.000 ve P<.002). P değerleri, KÜK'nde kütüphane alanı ve oturma gereci miktarının öğretim elemanı sayısının artışına paralel olarak büyüdüğü anlamına gelmektedir. VÜK'nde ise kütüphane alanı ve oturma gereçleri sayısının her ikisi de öğretim elemanı sayısı ile anlamlı bir ilişki içinde değildir. P değerleri (P<.588 ve P<.501), öğretim elemanı sayısı az olan VÜK'nin geniş bir alanda ve çok sayıda oturma gereci ile hizmet verdiği, buna karşın öğretim elemanı sayısı yüksek olanların da daha dar bir alanda ve az miktarda oturma gereci ile hizmet verdiği anlamına gelmektedir.

Tablo 11'de katalog taraması ve internet kullanımı için kullanıcılara tahsis edilen bilgisayar sayısı ile öğrenciler arasındaki ilişki ortaya konmaktadır²⁸. 31 üniversite kütüphanesinde katalog taraması için tahsis edilen bilgisayar sayısı ortalama 16,6'dır. Bu miktar KÜK'nde 14,75, VÜK ise 17,69'dur. 31 üniversite kütüphanesinin kullanıcıların internetten yararlanabilmesi amacıyla oluşturduğu özel bir bilgisayar grubu bulunmaktadır, bunun dışında kalan 13 kütüphanede bu hizmet verilmemektedir. KÜK'nde internet kullanımı için ayrılan bilgisayar sayısı ortalama 29,5, VÜK'nde ise 31, 6'dır. 45 üniversite kütüphanesinin yaklaşık % 76'sı kablolu internet altyapısına sahiptir. Bu oran KÜK'nde % 70 iken, VÜK'nde ise % 87'lere kadar çıkmaktadır.

²⁸ Kamu üniversitelerinden bir, vakıf üniversitelerinden iki kütüphanede katalog taraması için ayrılan bilgisayar sayısı bilinmediği için Tablo 11 ve Tablo 12'deki 1. ve 3. sütunlar toplam 42 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca kamu üniversitelerinden dokuz, vakıf üniversitelerinden beş kütüphanenin özel bir internet salonu olmadığı için de aynı tabloların 2. ve 4. sütunları toplam 31 üniversite üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 11: Katalog Taraması ve İnternet Kullanımı ile Öğrenci Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1) Katalog Taraması İçin Bilgisayar / 1000 Öğrenci N	(2) İnternet Kullanımı İçin Bilgisayar / 1000 Öğrenci N	(3) Katalog Taraması İçin Bilgisayar Sayısına Göre Pearson Testi	(4) İnternet Kullanımı İçin Bilgisayar Sayısına Göre Pearson Testi		
			Pearson Korelasyon	Sign.	Pearson Korelasyon	Sign.
Kamu	0,69	2,22	.404**	.030	.142	.539
Vakıf	5,99	5,13	.233	.445	.677**	.032
Genel	2,33	3,16				

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

Buna göre VÜK'nde katalog taraması için tahsis edilen bilgisayar miktarı, bin öğrenci başına 5,99'dur. Bu rakam KÜK'ne göre yaklaşık sekiz kat daha yüksektir. Her iki üniversite kütüphanesi türünün genel ortalamasına göre ise bin öğrenci başına 2,33 bilgisayar düşmektedir. Ayrıca ikinci sütunda internet kullanımı için ayrılan bilgisayar miktarının bin öğrenci başına KÜK'nde 2,22, VÜK'nde 5,13 olduğu görülmektedir. VÜK'nde oranın daha yüksek olması beklenirdi, ancak vakıf üniversitelerinde öğrencilerin ve öğretim elemanlarının çoğunlukla bir taşınabilir bilgisayara sahip olmaları sonucun bu şekilde çıkmasına neden olarak gösterilebilir.

Katalog taraması için tahsis edilen bilgisayar sayısı ile öğrenci sayısı arasında yapılan test, sadece KÜK'nde anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir ($P < .030$). Buna karşın internet kullanımı için tahsis edilen bilgisayar sayısı ile öğrenci sayısı arasında yapılan test sonuçları da sadece VÜK'nde anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($P < .032$). Bu sonuçlar kullanıcılara tahsis edilecek bilgisayar miktarını belirleme konusunda üniversite kütüphanelerinin belli bir standarda sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 12: Katalog Taraması ve İnternet Kullanımı ile Öğretim Elemanı Arasındaki İlişki

Üniversite Türü	(1)	(2)	(3)		(4)	
	Katalog Taraması İçin Bilgisayar / 100 Öğretim Elemanı N	İnternet Kullanımı İçin Bilgisayar / 100 Öğretim Elemanı N	Katalog Taraması İçin Bilgisayar Sayısına Göre Pearson Testi	İnternet Kullanımı İçin Bilgisayar Sayısına Göre Pearson Testi	Pearson Korelasyon	Sign.
Kamu	1,33	3,17	.356	.058	-.009	.968
Vakıf	6,13	8,94	.133	.666	-.005	.881
Genel	2,81	5,03				

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

Tablo 12'de kütüphanelerde katalog taraması ve internet kullanımı için ayrılan bilgisayar miktarı ile öğretim elemanı sayısı arasındaki ilişkinin sonuçları yer almaktadır. Buna göre KÜK'nde her yüz öğretim elemanına katalog taraması için tahsis edilen bilgisayar sayısı 1,33 iken VÜK'nde 6,13'tür. Sonuçlar her iki kütüphane türü arasında yaklaşık 6,5 katlık bir farkın olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki tür kütüphanede yüz öğretim elemanı başına ortalama 2,81 bilgisayar düşmektedir. KÜK'nde internet kullanımı için her yüz öğretim elemanına 3,17 bilgisayar tahsis edilmişken, VÜK'nde bu sayı 8,94'e yükselmektedir.

Katalog taraması ve internet kullanımı ile öğretim elemanı sayısı arasında yapılan Pearson test sonuçları KÜK ve VÜK'nin her ikisinde de anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadır. Sonuçlar kullanıcılar için tahsis edilen bilgisayar sayısının her iki kütüphane türünde de öğretim elemanı sayısı ile orantılı olmadığını göstermektedir.

Tablo 13'te Türkiye'de üniversite kütüphanelerinde 2007 yılında ödünç alınan kitap sayısının toplam derme miktarı ile ilişkisini ortaya koyan veriler yer almaktadır. İlk sütunda ödünç verilen kaynağın ödünç verilebilir toplam derme miktarı içindeki oranı, ikinci sütunda ise ödünç miktarı ile ödünç verilebilir toplam derme miktarı arasında orantısız bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koyan test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 13: Ödünç Verilen Kaynak ile Derme Arasındaki İlişki²⁹

Üniversite Türü	(1) Ödünç Verilen Kaynak / Toplam Derme %	(2) Ödünç Verilen Kaynak ile Derme Arasında Pearson Testi	
		Pearson Korelasyon	Sign.
Kamu	40,86	.854***	.000
Vakıf	46,05	.695**	.004
Genel	42,63		

** Correlation is significant at the $p < 0.05^*$, $p < 0.01^{**}$, $p < 0.000^{***}$ level (2-tailed).

2007 yılında KÜK'nde ödünç alınan kaynağın ödünç verilebilir toplam dermeye oranı % 40,86 iken, bu durum VÜK'nde % 46,05'tir. Bununla birlikte 41 kütüphaneden alınan ödünç kitap oranı toplam kitap miktarının % 42,63'üne denk gelmektedir. Üniversite kütüphanelerinin sahip olduğu toplam kitap ile ödünç alınan kitap miktarı arasında yapılan korelasyon testi ise her iki kütüphane türünde de yüksek oranda anlamlı ilişkinin bulunduğu işaret etmektedir. $P < .000$ ve $P < .004$ değerleri her iki tür üniversite kütüphanesinde de kitap sayısı arttıkça ödünç alınan kaynak miktarında da *artışın yaşandığını göstermektedir.*

Değerlendirme

Üniversite kütüphanelerinin personel, bütçe, derme ve bina gibi temel unsurları, öğrenci ve öğretim elemanı sayısı göz önünde bulundurularak planlanır. Ayrıca lisans, yüksek lisans, doktora ve sertifika programları da bu planlamanın önemli bir halkasını oluşturur. Kütüphane planlamasında göz önünde bulundurulması gereken bu ölçütler aynı zamanda üniversitenin kapasitesini de ortaya koymaktadır. Türkiye'de verdikleri hizmet ve sahip oldukları olanaklar yönüyle üniversite kütüphaneleri üniversitelerin kapasiteleriyle eşit oranda geliştirilememiştir. Diğer bir ifade ile Türkiye'de üniversite kütüphaneleri arasında gelişmişlik düzeyi bakımından önemli farklılıklar yaşanmaktadır. Bu farklılık hem KÜK ve VÜK arasında hem de her iki tür kütüphanenin kendi içinde görülmektedir. Bu nedenle elde edilen bulgular genel olarak çalışmanın hipotezini doğrular niteliktedir.

²⁹ Kamu üniversitelerinde üç, vakıf üniversitelerinde bir kütüphanenin verisi bulunmadığı için değerlendirme 41 üniversite üzerinden yapılmaktadır.

Örneğin KÜK'de öğrenci ve öğretim elemanı başına düşen personel miktarı VÜK'e göre oldukça düşüktür. İki kütüphane türü arasındaki asıl fark ise Library and Information Science alanında yükseköğrenim gören kütüphaneciler arasında yaşanmaktadır. Zira KÜK ve VÜK arasında kütüphaneci başına düşen öğrenci miktarında yaklaşık beş katlık, kütüphaneci başına düşen öğretim elemanı miktarında ise yaklaşık dört katlık bir fark bulunmaktadır. Bununla birlikte her iki kütüphane türü kendi içinde de benzer sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sonuca, herhangi iki olgu arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymada kullanılan Pearson Test ile varılmıştır. Örneğin kütüphanede hizmet veren toplam personel sayısı ile öğrenci sayısı arasında yapılan test, her iki tür kütüphanenin de kendi içinde personel ve kütüphaneci sayısı arasında anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde kütüphaneci sayısı ile öğrenci sayısı arasında yapılan test de kütüphaneci sayısının üniversitede öğrenim gören öğrenci sayısına oranla artmadığını gösteren bir sonuç ortaya koymaktadır. Öğretim elemanı sayısı ile kütüphanenin toplam personel ve kütüphaneci sayısı arasında yapılan test sonuçları ise sadece KÜK'nde anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Dermenin kullanıcıya oranı konusunda da üniversite kütüphaneleri arasında derin uçurumlar bulunmaktadır. Örneğin VÜK'nde öğrenci başına düşen kitap miktarı KÜK'e oranla yaklaşık iki kat daha fazladır. İki kütüphane türü arasında veritabanı konusunda yaklaşık sekiz ve basılı dergi konusunda ise iki katlık fark bulunmaktadır. Benzer şekilde dermenin öğretim elemanına oranı konusunda da VÜK lehine bir sonuç elde edilmiştir. Buna karşın her iki kütüphane türünde de veritabanı ve basılı dergi sayısı ile öğrenci ve öğretim elemanı sayısı orantısız şekilde artmadığı ve dolayısıyla bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı görülmektedir. Örneğin öğrenci sayısı yükseldikçe abone olunan veritabanı miktarında da artış yaşanması gerekirken KÜK ve VÜK'in her ikisi de kendi içlerinde bu orantısız büyümeyi yakalayamamıştır. Buna karşın öğrenci ve öğretim elemanı sayısı ile kitap sayısı arasında her iki kütüphane türü içinde de anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

VÜK'lerinde öğrenci ve öğretim elemanı başına ayrılan bütçe miktarı KÜK'ne oranla iki kat daha fazladır. Kütüphane bütçesi kütüphaneden yararlanacak paydaşların sayısı nispetinde planlanmalıdır. Öğrenci ve öğretim elemanı sayısı ile kütüphane bütçesi konusunda yapılan testler diğer tabloların aksine KÜK'nde anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile sonuçlar bütçe-öğrenci/öğretim elemanı dengesinin KÜK'nde yüksek oranda tutturulduğunu göstermektedir. Buna karşın sonuçlar VÜK arasında belli bir standardın yakalanamadığını da ifade etmektedir.

Kütüphanenin diğer unsurlarında olduğu gibi VÜK, alan ve oturma gereçleri konusunda da KÜK'lerine oranla daha iyi bir düzeydedir. Örneğin öğrenci başına düşen alan ve oturma gereğine göre VÜK ile KÜK arasında yaklaşık iki katlık fark bulunmaktadır. Öğretim elemanı sayısı ile yapılan karşılaştırmada da benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Kütüphanede katalog taraması ve internet kullanımı için tahsis edilen bilgisayar sayısında ise bu farkın çok daha fazla büyüdüğü görülmektedir. Bununla birlikte Pearson test sonuçları KÜK'inde kütüphane alanı ve oturma gereçleri konusunda belli bir standardın yakalamış olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın VÜK'nin alanı ve oturma gereçleri nicelik olarak öğrenci ve öğretim elemanı sayısı ile orantısal olarak artmamaktadır.

Sonuç olarak üniversite kütüphanelerinin personel, derme, bütçe, olanak ve hizmetleri üzerinde uygulanan test sonuçlarının çoğunlukla anlamlı sonuçlara sahip olmaması, kütüphane planlamasının büyük oranda belli bir standarda bağlı kalmamış yapılmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Kütüphaneler üniversitelerin eğitim ve araştırma faaliyetleri içinde yararlanılan en önemli birimlerden biridir. Bu nedenle üniversite kütüphaneleri öğrenci ve öğretim elemanlarının her türlü eğitim ve araştırma faaliyetlerini destekleyecek hizmet ve olanaklara sahip olmalıdır. Üniversite kütüphanelerinin hizmet ve olanaklarını geliştirmede göz önünde bulundurulmuş genel ölçüt öğrenci ve öğretim elemanı sayısıdır. Dolayısıyla bir kütüphanenin hizmet ve olanaklarının öğrenci ve öğretim elemanı sayısına oranı o kütüphanenin gelişmişlik düzeyini belirler.

Türkiye'de üniversite kütüphaneleri arasında hizmet ve olanaklar yönüyle önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın ortaya çıkmasına neden olan en önemli etken ulusal üniversite kütüphanesi standartlarının geliştirilmemiş olmasıdır. Buna bağlı olarak üniversitelerin tarihsel geçmişi, bütçe miktarı, yöneticilerin ilgi ve desteği, çalışanların nitelik ve niceliği gibi pek çok etken de soruna neden olmaktadır. KÜK ve VÜK arasında belirgin biçimde gözlemlenebilen farklı hizmet ve olanaklar çoğunlukla iki kurum arasındaki farklı idari yapılanmadan kaynaklanmaktadır. Örneğin KÜK'nde personel seçimi konusunda yöneticiler yeterli yetkiye sahip değildirler. Buna karşın VÜK'nde yöneticiler nicelik ve nitelik bakımından personel istihdamına doğrudan etki edecek gücü ellerinde bulundurmaktadır. Bunun sonucu olarak da VÜK'nde çalışan personelin öğrenci ve öğretim elemanı sayısına oranı KÜK'lerine göre oldukça yüksektir. Aynı zamanda VÜK'ne kütüphane dermesinin ve hizmetlerinin

geliştirilmesi için daha yüksek bir bütçe ayrılmaktadır. Buna bağlı olarak VÜK'nde verilen hizmet kalitesi daha üst bir düzeydedir.

Sahip olduğu hizmet ve olanaklar yönüyle KÜK her ne kadar VÜK'nden daha düşük bir profile sahip olsa da, KÜK kendi içinde VÜK'ne oranla standartları daha fazla yakalayabilmiştir. Zira hizmetler ve olanaklar bakımından birbirine zıt iki değere daha çok VÜK'nin yakın olduğu görülmektedir. Bu durum, yüksek düzeyli hizmet ve olanaklara sahip kütüphanelerin düşük olanaklarla aralarında derin bir uçurum bulunduğunu göstermektedir. Buna karşın KÜK hizmet ve olanaklar açısından birbirlerine nispeten daha yakın bir profile sahiptir.

Sonuç olarak KÜK ile VÜK arasında görülen hizmet ve olanak farklılığının temel nedeninin daha çok idari yapılanmadan kaynaklandığı söylenebilir. Buna karşın her iki kütüphane türünün kendi içinde farklı nitelik değerlerine sahip olması kütüphanelerin ulusal kütüphane standartlarından yoksun olarak yönetildiğine işaret etmektedir. Bu bakımdan Türkiye'de üniversite kütüphanelerinin merkezi bir yapılanma etrafında koordine edilmesi gerekmektedir. Bu sorumluluğu yerine getirebilecek en uygun kurum Yükseköğretim Kurumu Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı'dır. Söz konusu Başkanlık üniversite kütüphanelerinin sahip olması gereken asgari koşulları belirleme, aralarında eşgüdüm sağlama ve koordinasyon görevini yerine getirme gibi sorumlulukları yerine getirmelidir. Aynı zamanda koordinasyonun etkin şekilde işletilebilmesi için de üniversite kütüphanesi standartları oluşturmalı ve yayınlamalıdır.

KAYNAKÇA

- AYBAŞ, O.T. (1975). Türkiye üniversite kütüphaneleri hakkında rapor. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 24 (4): 259-272.
- ÇALIŞ, A. (1998). Üniversite kütüphanelerinde stratejik planlama: Bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği* 12 (3): 201-230.
- ÇELİK, A. (1991). Türkiye'de üniversite kütüphanelerinin sorunları. *Türk Kütüphaneciliği* 5 (2): 59-68.
- ÇELİK, A. (1994). Yeni üniversitelerde kütüphane sorunu, *Türk Kütüphaneciliği* 8 (4): 266-271.
- ÇELİK, A. (1995). University libraries in Turkey, *Türk Kütüphaneciliği*, 9 (3), 241-244.
- FERNEKES, B. (2004). Library assessment using the ACRL standards: Standards for Libraries in higher education (2004). <http://library.ust.hk/info/other/dec2005/day1.pps>
- KAYAN, Y. (1992). Üniversite kütüphanelerinde bütçe ve bütçenin rasyonel kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği* 6 (4): 194-203.
- KURULGAN, M. ve Temizel, F. (2007). Üniversite kütüphanelerinde bütçe dışı finans kaynaklarının kullanımı ve Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri için alternatif finansman modeli önerisi. *Türk Kütüphaneciliği* 21(4): 459-475.

- SWINNEY, V.K. (2004). *The Development of the standards for college libraries* (Yayınlanmamış doktora tezi). Texas: Texas Woman's University.
- NELSON, W.N. ve FERNEKES, R.W. (2002). *Standards for assessment for academic libraries: A workbook*. Chicago: The American Library Association.
- The College and Research Libraries Standards Task Force. (2004). Standards for libraries in higher education. http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/ALA_print_layout_1_170127_170127.cfm
- The College Libraries Section Standards Committee. (1995). Standards for college libraries. <http://dise.biblioteca.udem.edu.mx/recursos2/Standards%20ACRL%201995.pdf?ref=Fuckonly.com>
- TOPLU, M. (1992). Üniversite kütüphanelerinin bilimsel araştırmadaki işlevi ve Türkiye gerçeği: 2. *Türk Kütüphaneciliği*, 6 (2): 89-107.
- TUNCER, N. (1983). Üniversite kütüphanelerinin merkezileştirilmesi konusunda Yükseköğretim Kurulu'nun görüşü ve Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(2): 69-70.
- TUNÇKANAT, H. (1989). Araştırma olgusu ve üniversite kütüphanelerinin üniversite içindeki yeri. *Türk Kütüphaneciliği* 3 (4): 189-195.
- Üniversitelerin web siteleri. (2010). <http://www.yok.gov.tr/content/view/527/222/lang,tr/>